

Luiza Rzymowska

Uniwersytet Wrocławski

## Nieznane pismo i nieznany język. Metodyka odcyfrowania pisma linearnego B przez Michaela Ventrisa

Szczególną sytuację pisma linearnego B, tak samo jak pozostałych, nierozszyfrowanych pism kretańskich, zwanych też minojskimi (od imienia Minosa) lub mykeńskimi, lub mykeńsko-kretańskimi, wyznacza fakt, że do chwili jego odcyfrowania badacze mieli do czynienia<sup>1</sup>:

1) ze znanym lub częściowo znanym językiem zapisanym nieznanym pismem, na przykład z pismem staroperskim, które odczytał w 1802 roku Georg Friedrich Grotefend (nie znano pisma klinowego, ale pokrewny język znany był dzięki późno spisany tekstom awestyjskim);

2) ze znanym pismem, a nieznanym językiem, na przykład z językiem etruskim, pisanym przekształconym alfabetem greckim.

Tymczasem tabliczki z pismem linearnym B przedstawiały równanie z dwoma niewiadomymi: zarówno pismo, jak i język nie były znane, tzn. nie było wiadomo, że język ten jest znany. W historii paleografii odczytanie pisma w podobnej sytuacji okazywało się możliwe tylko dzięki istnieniu jakiegoś tekstu dwujęzycznego: hieroglify egipskie zostały rozszyfrowane dopiero po odkryciu kamienia z Rosetty w 1799 roku, na którym tekst egipski był powtórzony w języku greckim. Tekst dwujęzyczny dla pism kretańskich jak dotąd nie został odkryty, dlatego odszyfrowanie pisma linearnego B przez Michaela Ventrisa w 1953 roku było niebywałym osiągnięciem. W niniejszym artykule będzie mnie interesować metodyka rozszyfrowywania pisma linearnego B zastosowana przez Michaela Ventrisa, umiejętnie i nowatorsko korzystającego z odkryć archeologicznych, materiału znaleziskowego zawartego w publikacjach i z właściwej pracy paleografów. Śledząc dzieje badań nad pismem linearnym B, łatwo zrozumieć, że efekty przyniosło dopiero podejście strukturalne, poznawanie pisma jako struktury, badanie związków między znakami przed odczytaniem ich wartości fonetycznej i odgadnięciem niewiadomej języka. Istotny był także entuzjazm, z jakim Michael Ventris stosował demokratyczne me-

---

<sup>1</sup> J. Chadwick, *Odczytanie pisma linearnego B*, przeł. J. Niećko, Warszawa 1964, s. 47 n.

tody komunikacji naukowej, charakterystyczne dotąd dla pracy naukowej w dziedzinach ścisłych, w matematyce czy fizyce, a odblokowujące przynajmniej w części komunikację dotyczącą pisma linearnego B, którą sparaliżowała usztywniona, dogmatyczna i autorytarna postawa dotychczasowych badaczy inskrypcji.

Język grecki ukształtował się w II tysiącleciu p.n.e. Odcyfrowanie pisma sylabicznego na tabliczkach mykeńskich miało niezwykle znaczenie, gdyż odsłoniło prawdę o języku mykeńskim — był on archaicznym językiem greckim. Problematyką tą zajmuje się szczegółowo filologia egejska. W polskiej literaturze naukowej o wartości tekstów mykeńskich dla wglądu w dzieje języka greckiego na bieżąco pisał przede wszystkim Jan Safarewicz, który podkreślał, że oto badacze mają przed sobą teksty greckie o pół tysiąca lat starsze od najdawniejszych znanych dotąd zapisów w tym języku<sup>2</sup>.

Badania nad pismem i językiem inskrypcji mykeńskich rozpoczął angielski etnolog i archeolog, sir Artur Evans. Zidentyfikował znaki pokrywające starożytne pieczęcie noszone przez kobiety na Krecie w charakterze amuletów (tzw. *galopetres*, kamienie mleczone) jako najwcześniejsze, przedhistoryczne pismo greckie i następnie z inspiracji Schliemanna rozpoczął prace wykopaliskowe na Krecie, poszukując śladów tego pisma oraz śladów jakiejś zaginionej i różnej od helleńskiej cywilizacji. W 1893 roku, oglądając Mykeny, doszedł do wniosku, że zamożni Mykeńczycy musieli używać pisma przynajmniej do prowadzenia ksiąg rachunkowych przez pisarzy pałacowych. Poszukując pieczęci podczas wykopalisk w Knossos w 1900 roku, Evans natknął się na gliniane tabliczki pokryte nieznanym pismem i poprowadził prace wykopaliskowe w 50 miejscach pośród ruin pałacu w Knossos, kryjącego całe archiwa tabliczek, na których ryto znaki ostrym rylcem w mokrej glinie (glina po wysuszeniu utrwalała zapis, lecz te tabliczki zostały wypalone, utrwalone przez płomień). Artur Evans wyodrębnił trzy rodzaje pisma minojskiego na Krecie, a zarazem trzy okresy jego rozwoju:

1. **Hieroglify** (nazwa miała wskazywać wyłącznie na podobieństwo znaków do wczesnego pisma obrazkowego Egiptu; brak dowodu, że jest to pismo pochodzenia egipskiego) — znaki obrazkowe (piktogramy) przedstawiające powszechnie znane przedmioty, na kamieniach pieczętnych i laskach glinianych. Sens znaków pozostał nieznany.

2. **Pismo linearne A** — zredukowane do konturów znaki obrazkowe, tworzące dłuższe teksty pisane od lewej do prawej, znalezione na Krecie i poza nią w 14 miejscowościach w formie 51 inskrypcji na tabliczkach lub na przedmiotach z kamienia i brązu. Czas powstawania: 1750 rok p.n.e. lub wcześniej — 1450 rok p.n.e. Do dziś pozostało nierozszyfrowane.

<sup>2</sup> Zob. J. Safarewicz, *Odcyfrowanie tekstów greckich w piśmie linearnym B*, „Meander” 10, 1955, s. 135–147; *idem*, *Uwagi o języku tekstów greckich z XIV i XIII w. p.n.e.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1956, nr 9, z. 2, s. 73–93; *idem*, *Wartość tekstów mykeńskich dla historii języka greckiego*, „Eos” 69, 1981, s. 119–125. Zob. także: A. Krokiewicz, *Egejskie pismo linearne B*, „Meander” 10, 1955, s. 279–290. L. Press, *Życie codzienne na Krecie w państwie króla Minosa*, Warszawa 1972, s. 35–44.

3. **Pismo linearne B** (w świetle późniejszych badań nieidentyczne z linearnym A, znane Evansowi tylko ze znalezisk z Knossos, a później odnalezione również w Chanii na Krecie, a na terenie Grecji kontynentalnej: w Pylos, Tebach, Mykenach i Tirynsie) — napisy na tabliczkach glinianych w liczbie 4000, pochodzących z okresu 1450–1400 rok p.n.e. (data ta jest niepewna), zawierające grupy od 2 do 8 znaków (znaków jest w sumie około 89), oddzielone od siebie liniami pionowymi. Na ciemnoszarych lub ceglanych od utleniania tabliczkach, w rozmiarach od małych plaketek o szerokości 2,5 cm do ciężkich kart o wymiarach 25 x 12,5 cm, widnieją obok fonogramów ideogramy, znaki metryczne i liczebniki zanotowane zgodnie ze znanym w starożytności systemem notowania liczb. Zostało rozszyfrowane w 1953 roku przez Michaela Ventrisa przy współudziale Johna Chadwicka.

Odkrycie pisma linearnego B rozpoczyna komunikację naukową na temat tabliczek z inskrypcjami — komunikację o ambiwalentnym charakterze. Z jednej strony bowiem obserwujemy otwarcie dialogu badaczy poprzez opublikowanie znalezisk, kiedy w 1901 roku Artur Evans wydaje drukiem *Scripta Minoa*, tom I, poświęcony hieroglifom z aluzjami do pism linearnych (dla nich Evans rezerwował II i III tom); z drugiej strony widzimy dramatyczne ograniczenie tej komunikacji, gdyż Evans do swojej śmierci w 1941 roku przekazał w publikacjach tylko 200 tabliczek z tekstami pisma linearnego B, odcinając dostęp do reszty materiału badaczom na okres całego pokolenia. Przyczyną było jego uparte przekonanie, że sam odczyta pismo kretańskie. Gdy w 1935 roku Johannes Sundwall z Finlandii przepisał 38 tabliczek podczas pobytu na Krecie i opublikował je wraz z interesującym komentarzem, Evans był bardzo niezadowolony. Jak pisze Chadwick, „archeologów obowiązuje niepisana zasada, wedle której pierwszeństwo publikacji należy się odkrywcy. Zasada ta wydaje się słuszna, ale traci sens, jeśli odkrywca nie chce powierzyć publikacji komu innemu, a sam ciągle ją odwleka”<sup>3</sup>. Po śmierci Evansa hitlerowcy zajęli Kretę, urządzając kwaterę dowództwa w jego willi „Ariadna” w Knossos, lecz nie przeszkodziło to wydawcom w pracy nad inskrypcjami. Sir John Myres, wieloletni przyjaciel Evansa, przygotowywał do wydania zgromadzone i nieuporządkowane przez niego dokumenty w piśmie linearnym B. W 1945 roku Pugliese Carratelli wydał najważniejsze zbiory tekstów w piśmie linearnym A, a w 1952 roku Myres, korzystając wyłącznie z transkrypcji i rysunków Evansa, doprowadził publikację drugiego tomu *Scripta Minoa* do końca. Następnie błędy w tym tomie skorygował najwybitniejszy wydawca inskrypcji — Emmett L. Bennett Jr., który w 1951 roku opublikował na podstawie odbitek fotograficznych powierzony mu przez Carla Blegena materiał z tabliczek znalezionych w Pylos (*The Pylos Tablets*) i poprawił go w 1955 roku. W 1953 roku Bennett wydał zestawienie wszystkich znanych napisów w piśmie linearnym i rozpoczął systematyczną analizę znaków, którą potem kontynuował Ventris. Bennett opracował tabelę wariantów pozwalającą ocenić stopień zróżnicowania wszystkich znaków

<sup>3</sup> J. Chadwick, *op. cit.*, s. 24.

oprócz najrzadziej występujących. Błędem w drugim tomie *Scripta Minoa* było częste mylenie znaków i odrębne traktowanie wariantów — dzięki korespondencji z Ventrisem Bennett w 1951 roku po raz pierwszy właściwie zestawił znaki.

Komunikację naukową dotyczącą obu pism linearnych blokował także dogmatyzm twierdzeń Artura Evansa, upierającego się, że językiem pisma linearnego nie może być żaden z dialektów greckich. Z badań archeologicznych jego zdaniem wynikało, że na Krecie istniała unikatowa kultura minojska, różniąca się całkowicie od kultury Grecji mykeńskiej. Pierwszy zakwestionował to arbitralne założenie archeolog Alan J.B. Wace, lecz za swoją odwagę zapłacił zbyt wysoką cenę — przez długi czas uniemożliwiano mu prowadzenie wykopalisk w Grecji<sup>4</sup>. Doszło zatem do sytuacji absurda: odkrycie w Knossos udostępniło ponad cztery tysiące tabliczek z inskrypcjami, ale większość badaczy pozostawała pod presją przekonań ich odkrywcy o zniszczonej w katastrofie cywilizacji Minojczyków, o ich języku i piśmie. Późniejsze twierdzenie Ventrisa z 1953 roku, że pismem linearnym B zapisano archaiczny dialekt grecki, musiało zatem wstrząsnąć spetryfikowanymi środowiskami naukowymi. Należy również dodać, że Artur Evans był nawet gotów sprzeczać się z wynikami własnej pracy, w chwili gdy był o krok od odkrycia, że pismo linearne jest językiem greckim. Na jednej z tabliczek widnieją znaki ukazujące końskie łby w dwu szeregach i poprzedzające liczebniki poprawnie wykryte przez Evansa. W każdym szeregu jedna z głów konia jest bez grzywy i nieco mniejsza od pozostałych, a każdą taką głowę poprzedza dwuznakowy wyraz. Dobrze zastosowawszy klucz cypryjski (tzn. prawidłowo porównując te znaki ze znakami języka cypryjskiego), Evans zauważył, że można ten wyraz przeczytać: po-lo. Istnienie w języku greckim wyrazu *polos* (żrebię) nie przekonało go niestety do podążenia tym tropem<sup>5</sup>.

W 1931 roku Florence Melian Stawell, filolożka z Australii, w pracy *Klucz do pism kreteńskich* przedstawiła wyniki swoich odczytów dysku z Fajstos, hieroglifów i napisów w piśmie linearnym A (niestety, próbując odczytać dysk z Fajstos, postępowała nienaukowo: dowolnie interpretowała tekst i dowolnie skracала niby-archaiczne greckie wyrazy, aby uzyskać pożądaną wartość poszczególnych sylab). Stawell nie zajmowała się pismem linearnym B, lecz warto ją wspomnieć w tym miejscu, gdyż wbrew powszechnej opinii śmiało głosiła swoje intuicyjne przekonanie, że język minojski jest językiem greckim.

Sukces naukowy Michaela Ventrisa poprzedza długi okres intensywnej pracy wydawców oraz błędzenia badaczy podejmujących próbę odcyfrowania pisma linearnego B. Poniżej zestawiam w tabeli nazwiska oraz ścieżki postępowania uczonych z różnych stron świata, którzy ponieśli klęskę, próbując odcyfrować pismo linearne B przed Ventrisem. Z ich pracy wynikały mniejsze lub większe osiągnięcia, a także wiele błędów i niedorzeczności — jedno i drugie dostarczyły cennych przemyśleń Ventrisowi, usilnie starającemu się nawiązać dialog ze wszystkimi żyjącymi specjalistami.

<sup>4</sup> Zob. *ibidem*, s. 31.

<sup>5</sup> *Ibidem*, s. 40.

Tabela 1. Zestawienie najważniejszych badaczy pracujących nad odcyfrowaniem pisma linearnego B przed Michaeliem Ventrisem

| Badacz/<br>badaczka                               | Rok publikacji<br>wyników<br>badań                                                                            | Metody odcyfrowywania<br>pisma linearnego B                                                                                                                                                                                                                                                       | Osiągnięcia                                                                                     | Błędy                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|---------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Artur<br>Evans<br>(Wielka<br>Brytania)            | Brak<br>publikacji<br>badań prócz<br>wzmianek<br>w <i>Scripta<br/>Minoa</i> , t. 1,<br>1901, oraz<br>notatek. | Analiza pisma<br>linearnego A i B<br>bez metodycznego<br>sposobu postępowania.<br>Sporządzanie<br>luźnych notatek na<br>temat pisma.                                                                                                                                                              | Wykrycie i poprawne uporządkowanie systemu liczbowego zastosowanego w pismach linearnych A i B. | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Brak określonego planu rozszyfrowania pisma.</li> <li>2. Twierdzenie, że pisma linearne A i B wynaleziono w obrębie kultury minojskiej, całkowicie różnej od kultury greckiej.</li> <li>3. Twierdzenie, że pismem linearnym A i B zapisano ten sam język niegrecki.</li> <li>4. Założenie, że pisma linearne były to lokalne pisma pałacowe, przeznaczone wyłącznie na użytku skrybów w Knossos.</li> <li>5. Nieudana próba wykrycia determinatywów w piśmie linearnym B (znaków niereprezentujących dźwięków, a służących tylko do klasyfikowania wyrazów, do których są dodane).</li> </ol> |
| Frank<br>Gordon<br>Gordon<br>(Wielka<br>Brytania) | 1931                                                                                                          | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Metoda dedukcji treści (próba identyfikacji każdego znaku pisma linearnego B z jakimś desygнатem, a następnie nadawanie desygnowi nazwy w języku baskijskim).</li> <li>2. Metoda leksyko-grammatyczna: ułożenie słownika języka minojskiego.</li> </ol> | Posłużenie się metodą dedukcji treści i metodą leksykograficzną.                                | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Założenie, że język minojski nie był językiem indoeuropejskim.</li> <li>2. Założenie, że język minojski i język baskijski (jedyne w Europie język nieindoeuropejski, który przetrwał od czasów prehistorycznych) muszą być ze sobą spokrewnione.</li> <li>3. Założenie, że pismo linearne B jest ideograficzne, mimo że ma 89 znaków (!). Każdy znak pisma miał oznaczać jeden wyraz.</li> <li>4. Podstawianie wartości języka baskijskiego pod znaki pisma linearnego B i dowolne przetłumaczenie kilku napisów minojskich jako poematów elegijnych.</li> </ol>                              |

Cd. tabeli 1

|                      |      |                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |   |
|----------------------|------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|
| Alice E. Kober (USA) | 1948 | <p>1. Metoda językoznawcza.</p> <p>2. Metoda kombinatoryczna, poszukiwanie systemu stosunków między znakami pisma linearnego B.</p> | <p>1. Zastosowanie metody językoznawczej i kombinatorycznej w celu wykrycia cech języka linearnego B. Postawienie kluczowych pytań: Czy w języku tym odróżniano rodzaje? Czy był to język fleksyjny? Czy w określony sposób zaznaczano liczbę mnogą?</p> <p>2. Wykrycie, że w języku zapisanym pismem linearnym B odróżniano rodzaje (m.in. dzięki obserwacji, że znak o prawdopodobnym znaczeniu 'suma' jest inny dla ideogramu oznaczającego mężczyzn oraz ideogramu oznaczającego pewien rodzaj zwierząt, a inny dla ideogramu oznaczającego kobiety oraz ideogramu oznaczającego pewien rodzaj zwierząt).</p> <p>3. Odkrycie, że język zapisany pismem linearnym B jest fleksyjny: częste występowanie na tabliczkach wyrazów, w których pierwsze znaki powtarzają się w identycznej formie, a ostatni znak się zmienia, świadczy o deklinacji rzeczowników (rekonstrukcja kontekstu pozwoliła ustalić, że to rzeczowniki).</p> <p>4. Odkrycie zjawiska zwanego trojaczkami Alice Kober: niektóre wyrazy na tabliczkach występują w trzech różnych formach, z których jedna jest krótsza o jeden znak, co może znaczyć, że to mianownik, dopełniacz i przypadek przyimkowy. Ułożenie tych wyrazów w 5 grup celem uzyskania typów deklinacyjnych.</p> <p>5. Wykrycie, że bardzo często powtarzający się na tabliczkach trzysylabowy wyraz znaczy 'Knossos' (odezytany potem jako ko-no-so).</p> | — |
|----------------------|------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|

|                                     |            |                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-------------------------------------|------------|---------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Bedřich Hrozný (Czechy)             | 1949       | Metoda porównawcza.                               | <p>1. Założenie, że pismem linearnym B zapisany jest język pochodzenia indoeuropejskiego.</p> <p>2. Zastosowanie metody porównawczej.</p>                                                                                                                               | <p>1. Założenie, że pismem linearnym B zapisany jest język minojski spokrewniony z hetyckim.</p> <p>2. Rozciąganie metody porównawczej na zbyt wiele pism i przy braku oparcia w konkretnym materiale. Tło porównawcze stanowiły innymi pisma: cypryjskie klasyczne, egipskie, hieroglificzne hetyckie, pismo znad Indusu, klinowe, fenickie. W konsekwencji: uzyskanie sztucznych podobieństw (gdyż nawet wiele znaków w danym piśmie może przypominać znaki w innym piśmie, ale może to być jedynie przypadkowe podobieństwo kształtu liter).</p> <p>3. Błędne wyróżnienie 75 fonogramów. Pojedyncze wyrazy składają się z kilku znaków o zupełnie odmiennym pochodzeniu.</p> <p>4. Niefortunne odczytania licznych tabliczek.</p> <p>5. Uparte przypisywanie sobie osiągnięcia odczytania pisma linearnego B.</p> |
| Ernst Sittig (Niemcy)               | 1950       | Metoda porównawcza.                               | <p>Słuszne porównanie pisma linearnego B z pismem cypryjskim. Poprawna identyfikacja trzech spośród 14 analizowanych znaków.</p>                                                                                                                                        | <p>Założenie, że język minojski jest spokrewniony z językiem cypryjskim.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| Konstantin D. Ktistopoulos (Grecja) | 1951       | 1. Metoda porównawcza.<br>2. Metoda statystyczna. | <p>1. Założenie, że pismem linearnym B zapisany jest język indoeuropejski.</p> <p>2. Posłużenie się metodą statystyczną: sporządzenie pozytywnej statystyki częstotliwości występowania znaków w pismach linearnych.</p>                                                | <p>Powtórzenie błędu Hroznego — ustalanie fonetycznych wartości znaków pisma linearnego B w oparciu o zbyt wiele pism: cypryjskie, greckie, fenickie i egipskie hieroglificzne.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Władimir I. Georgijew (Bułgaria)    | 1937, 1953 | Metoda porównawcza.                               | <p>1. Założenie, że pismem linearnym B zapisany jest język indoeuropejski, spokrewniony z językiem greckim.</p> <p>2. Od 1953 twierdzenie, że język minojski był jednym z dialektów języka prehellénickiego, czyli że mówiono nim w Grecji przed przybyciem Greków.</p> | <p>1. Założenie pokrewieństwa języka minojskiego oraz języka hetyckiego i innych języków Anatolii.</p> <p>2. Uproszczenie problemu istnienia dwóch rodzajów pisma linearnego: pomijanie istotnych różnic między pismem linearnym A i B.</p> <p>3. Dowolne, niesystemowe dopasowywanie greckich wyrazów przy złym odczytaniu znaków.</p> <p>4. Niefortunne próby odczytania napisów.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |

Z zestawienia wynika, że przełom w odszyfrowywaniu pisma linearnego B mogły spowodować wyłącznie badania amerykańskiej filolożki klasycznej i archeolożki Alice Kober, która pierwsza zaczęła pokonywać przeszkodę, jaką stanowił nieznaną język ukryty pod pismem, i która nadała właściwy kierunek badaniom nad pismem linearnym B. Inni wyszczególnieni w tabeli badacze — publikujący przed Kober i po niej — koncentrowali się na postawieniu hipotezy dotyczącej tego języka i poszukiwali wartości fonetycznych znaków, próbując je na przykład porównać do znaków innego języka (lub języków), Kober odnalazła zaś możliwość efektywnej pracy nad nieodczytanymi znakami poprzez łączenie znaków w określone grupy na podstawie ich powtarzalności i regularności w tekstach inskrypcji. Było to metodyczne, cierpliwe poszukiwanie relacji między znakami w celu odtworzenia systemu pisma, które z kolei odzwierciedla strukturę języka. W 1950 roku Alice Kober przedwcześnie zmarła (w wieku 43 lat), ale Ventris podążył wytyczoną przez nią drogą, dzięki czemu wykrył na tabliczkach znaki sylabiczne zawierające tę samą spółgłoskę występującą w połączeniu z pięcioma samogłoskami.

Michael Ventris urodził się w zamożnej rodzinie w Wheathampstead, w hrabstwie Hertfordshire w 1922 roku. Jego ojciec był angielskim oficerem w Indiach, a matka — Polką. Uczęszczał do francusko-niemieckiej szkoły w Gstaad w Szwajcarii i do Stowe School w Londynie, przejawiając nieprzeciętną pamięć słuchową i wzrokową i wyróżniając się wybitnymi zdolnościami językowymi (języków obcych uczył się od szóstego roku życia; opanował ich osiem, w tym grekę i łacinę). W Londynie w 1936 roku jako czternastoletni chłopiec wysłuchał odczytu 85-letniego Sir Artura Evansa na temat pałacu w Knossos i podobno w tamtej chwili przysiągł sobie odszyfrować nieznaną pismo. Swój pierwszy artykuł naukowy pt. *Wprowadzenie do języka minojskiego* zamieścił w „American Journal of Archeology” w 1940 roku, zatajając przed wydawcą, że ma dopiero osiemnaście lat. Sądził wówczas, że język inskrypcji kreteńskich to język etruski (jak podaje Chadwick, Ventris uważał później tę wypowiedź za dziecinną<sup>6</sup>, ale za hipotezą dotyczącą etruskiego opowiadał się jeszcze w 1952 roku). Wraz z wybuchem II wojny światowej Ventris stracił w krótkich odstępach czasu ojca i matkę, która popełniła samobójstwo. Podczas wojny po przeszkoleniu w Kanadzie był przez cztery lata lotnikiem — nawigatorem bombowca w RAF-ie, ale największe znaczenie w tamtym okresie miała dla Ventrisa praca w wywiadzie angielskim. W Tajnym Ośrodku Szyfrowym w wysokim stopniu rozwinął swoje umiejętności w zakresie analizy tekstu, a także nauczył się pracy w zespole (w ośrodku pracowali razem matematycy i językoznawcy — na pierwszych komputerach marki Enjak). W 1942 roku poślubił Lois Knox-Niven, z którą miał dwoje dzieci. Ventris już w czasie wojny podjął studia w Architectural Association School of Architecture w Londynie, a ukończył je z wyróżnieniem w 1948 roku i choć został

<sup>6</sup> *Ibidem*, s. 41.

znakomitym architektem, jego pasją pozostały teksty minojskie i właśnie w tej dziedzinie miał się objawić jego geniusz. Pismo linearne B odczytał w 1953 roku (łącznie odczytał 223 znaki pisma), zaprosiwszy do współpracy Johna Chadwicka. Niestety w październiku 1956 roku, u początków międzynarodowej kariery naukowej, zanim zdążył opublikować wraz Chadwickiem obszerną pracę *Documents in Mycenaean Greek*, 34-letni badacz zginął w wypadku samochodowym koło Hatfield.

Wśród wielu zalet Michaela Ventrisa, które wpłynęły na jego skuteczność w rozwiązywaniu zagadki nieznanego pisma, John Chadwick wymienia<sup>7</sup>: „zdolność do podejmowania ogromnego wysiłku, umiejętność skupiania się, pedantyczną dokładność i wielkie zdolności kreślarskie”, nadto ogromną dynamikę myślenia (myślał nadzwyczaj szybko, „krótka chwila wystarczyła mu na przemyślenie tego, co miał powiedzieć”), zdolność wyobrażenia sobie użytkowników pisma jako żywych ludzi działających w konkretnej rzeczywistości, fakt, że „jasne wyobrażenie sobie problemu uważał za konieczność”, pamięć fotograficzną („z wyglądem tekstów tak się oswoił, że obszerne ich fragmenty znał na pamięć na długo, zanim odczytanie nadało im sens” — pisze Chadwick), a przede wszystkim doświadczenie architekta, pozwalające mu dostrzegać jakiś porządek i elementy konstrukcyjne w na pozór chaotycznych układach. Przyjrzymy się teraz metodyce i stylowi pracy Michaela Ventrisa.

## Plan pracy Ventrisa nad odcyfrowaniem pisma linearnego B od 1950 do 1952 roku

### I. Przygotowanie

#### 1. Komunikacja naukowa

Postawa Michaela Ventrisa jako współuczestnika, a przede wszystkim animatora komunikacji badaczy zajmujących się zagadką pisma linearnego B charakteryzowała się wyjątkową otwartością, będącą przeciwieństwem naukowego izolacjonizmu. Jak trafnie to ujął Hans Georg Wunderlich, „Ventris zabrał się do dzieła zbrojny w nowoczesne metody i z rzadką u uczonych otwartością ducha”<sup>8</sup>. Ventris uważał komunikację naukową i poszerzanie wiedzy na temat pism kreteńskich za fundament swojej pracy. W 1950 roku rozesłał do dwunastu uczonych, czoło-

<sup>7</sup> *Ibidem*, s. 8.

<sup>8</sup> H.G. Wunderlich, *Tajemnica Krety. Dokąd byk porwał Kretę, czyli o korzeniach kultury europejskiej*, przeł. I. Kania, Kraków 2003, s. 87.

wych specjalistów w dziedzinie pisma minojskiego, przygotowany przez siebie międzynarodowy kwestionariusz, aby w ten sposób uzyskać rzetelne informacje o aktualnym stanie badań nad pismem linearnym B. W ankiecie zamieścił precyzyjnie sformułowane pytania o opinię na temat rodzaju języka lub języków tego pisma, o możliwość istnienia w tym języku fleksji, o związki między pismem linearnym A i B oraz pismem cypryjskim. John Chadwick wspomina: „Odpowiedzi nadesłali: Bennett ze Stanów Zjednoczonych, Bossert i Grumach z Niemiec, Schachermayer z Austrii, Pugliese Carratelli i Peruzzi z Włoch, Georgijew z Bułgarii, Ktistopoulos z Grecji, Sundwall z Finlandii i Myres z Anglii, czyli dziesięć osób. Różnice poglądów były ogromne”<sup>9</sup>. Na kwestionariusz nie odpowiedzieli: Bedřich Hrozný z Czechosłowacji, który był przekonany o tym, że sam odczytał pismo linearne B, oraz Alice Kober, która napisała, że odpowiadanie na tę ankietę uważa za stratę czasu (jej szorstka odpowiedź nie przeszkodziła w tym, że Ventris odcyfrował pismo zainspirowany przede wszystkim jej badaniami). Następnie Ventris przetłumaczył część otrzymanych odpowiedzi na język angielski, wszystkie odpowiedzi opatrzył komentarzami i aby umożliwić naukową dyskusję, rozesłał je na własny koszt z powrotem do swoich respondentów, załączając swoją własną analizę i wnioski jako dokumentację roboczą zatytułowaną: *Języki cywilizacji minojskiej i mykeńskiej* (znaną potem pod nazwą *Mid-Century Report*). Owa doskonale zorganizowana wymiana poglądów na temat pisma linearnego B wyjaśniła wiele nieporozumień. Po zakończeniu sprawozdania Ventris postanowił przerwać pracę nad odcyfrowaniem pisma, gdyż otrzymał wówczas posadę architekta w Ministerstwie Oświaty. Nie udało mu się jednak porzucić rozmyślań nad inskrypcjami i przez kolejne dwa lata intensywnie pracował, tworząc obszerny zbiór dwudziestu *Notatek roboczych* (łącznie: 176 arkuszy dużego formatu). Jak poświadcza Chadwick, Ventris powielał regularnie serię swoich notatek i rozsyłał na własny koszt pewnej liczbie specjalistów, aby na bieżąco informować ich o stanie i postępach swoich badań<sup>10</sup>. Według Chadwicka „na podstawie tego materiału możemy prześledzić w pełni dzieje i kolejne etapy odczytania pisma linearnego B. Nikt nie posądził Ventrisa o sporządzenie zbioru notatek dopiero po zakończeniu pracy tylko po to, aby przedstawić przypadkowe odkrycie jako rezultat metodycznie prowadzonych badań. Widoczne są wszystkie próby i wszystkie błędy”<sup>11</sup>. W notatkach badacz posługiwał się własnym przerysem znaków pisma linearnego B, a ponieważ był utalentowanym kreślarzem, jego rękopisy do złudzenia przypominały druk. Dodatkowo prowadził wartościową korespondencję z Bennettem, który w 1951 roku prawidłowo zestawiał znaki<sup>12</sup>.

<sup>9</sup> J. Chadwick, *op. cit.*, s. 55.

<sup>10</sup> *Ibidem*, s. 57.

<sup>11</sup> *Ibidem*.

<sup>12</sup> Korespondencję Michaela Ventrisa można odnaleźć na stronie: [www.utexas.edu](http://www.utexas.edu), *Michael Ventris Papers*, Program in Aegean Scripts and Prehistory (PASP), Classics Department, University of Texas at Austin.

## 2. Pamięciowe opanowanie tekstu

Aby efektywnie pracować nad inskrypcjami, Michael Ventris dokładnie opowiadał teksty wzrokowo, dobrze zapamiętując znaki, grupy znaków i całe fragmenty tekstu. W ten sposób nauczył się odróżniać od siebie pojedyncze znaki, a także identyfikować je w różnych miejscach i bezbłędnie wykrywać powtórzenia jednakowych grup znaków. Ćwiczył również umiejętność wykrywania grup złożonych z nieidentycznych, lecz ludzaco podobnych do siebie znaków.

## II. Założenia

1. Ventris przyjął za Bennettem klasyfikację tabliczek z podziałem na fonogramy, ideogramy i znaki metryczne wraz z liczebnikami. W ten sposób uzyskał stabilny system graficzny.

2. Przyjął, że pismo linearne B to system sylabiczny. Tok rozumowania Ventrisa wyglądał następująco: fonogramy na tabliczkach mają wartość albo alfabetyczną, albo sylabiczną. Jest 89 znaków fonetycznych na tabliczkach w Knossos na Krecie, w Pylos, Mykenach i Tebach. Wyrazy, oddzielane od siebie pionowymi kreskami, zawierają mało fonogramów. Liczba 89 jest o wiele za mała dla systemu ideograficznego i za duża dla alfabetycznego: w piśmie musi więc występować system sylabiczny w prostej postaci. Wniosek: jest to czyste pismo sylabiczne, z wyglądu podobne do cypryjskiego pisma sylabicznego stosowanego na Cyprze dla języka greckiego.

3. Na pewnym etapie przyjął, że językiem minojskim był archaiczny dialekt grecki.

## III. Metody<sup>13</sup>

Michael Ventris był przekonany, że skoro istnieją dwie niewiadome w postaci pisma i języka, należy starać się wyciągnąć jak najwięcej wniosków z samych oględzin materiału. Pracując z materiałem inskrypcji na tabliczkach, posługiwał się wieloma metodami: jak zobaczymy, ich stosowanie nigdy nie było przypadkowe, ale zawsze celowe w ściśle określonym punkcie działania na tekstach. Doskonale dobrane i umiejętnie zastosowane metody wyznaczają zarazem kolejne etapy pracy Ventrisa i tworzą „rusztowanie” procesu odszyfrowywania pisma. Należy zwrócić uwagę, że jak wynika z zestawienia w tabeli 1, jego poprzednicy posługiwali się jedną lub dwoma metodami podczas pracy nad pismem linearnym B, Ventris zaś zastosował wachlarz metod, dowodząc tym samym, że przy rozwiązaniu tak skom-

<sup>13</sup> Przebieg pracy Ventrisa z zastosowaniem kolejnych metod rekonstruuje na podstawie książki Johna Chadwicka (*op. cit.*, s. 58–74). Tablicę znaków pisma linearnego B można znaleźć np. na stronie: [www.ancientscripts.com](http://www.ancientscripts.com).

plikowanego zadania — i problemu naukowego — jedna czy dwie metody to zbyt mało. Zaproponowane poniżej wyszczególnienie metod, a zarazem etapów pracy Ventrisa, ma ukazać wytrwałość i skuteczność badacza, stosującego naprzemiennie rozmaite metody, może jednak jeszcze zawierać pewne nieścisłości. Łącznie bowiem badacz posłużył się ośmioma metodami, lecz część z nich powtarza się na kolejnych etapach, gdyż przeplatają się one ze sobą. Niektóre metody są ze sobą ściśle związane: na przykład do metod kryptograficznych (a raczej kryptoanalitycznych) należy metoda statystyczna czy kombinatoryczna; metoda kombinatoryczna z kolei jest metodą dedukcji, a metoda porównawcza to jedna z metod językoznawczych. Można też dyskutować nad tym, czy ułożenie pierwszego słownika wyrazów metodą leksykograficzną traktować jako część procesu odczytywania pisma, czy już jako wynik odcyfrowania (wtedy metod podstawowych byłoby siedem, nie osiem).

### 1. Metoda dedukcji treści

Tak jak poprzednicy Ventris dokonał dedukcji treści tabliczek na podstawie ideogramów. Znaki na tabliczkach dzielą się na ideogramy (jeden ideogram to jeden wyraz), które często są czysto obrazkowe i bardzo łatwe do odczytania, na przykład ideogramy ludzi, zwierząt czy naczyń, oraz na fonogramy, czyli znaki fonetyczne (kilka fonogramów to jeden wyraz). Ventris zgodził się, że tabliczki muszą zawierać spisy, inwentarze, katalogi, rachunki i kwity.

### 2. Metoda kombinatoryczna

Jest to metoda dedukcji polegająca „na badaniu tych samych wyrazów w różnych układach”<sup>14</sup>, choć najczęściej chodzi o analizę występowania w nieznanach tekstach rzeczowników o różnicujących się zależnie od przypadku końcówkach, a także analizę występowania form czasownikowych, rozpoznawanych po rdzeniach i prefiksach. Tą metodą Ventris próbował wstępnie określić rodzaje znaczenia wyrazów na tabliczkach i uznał, że wyraz łączący się na stałe z ideogramem oznacza nazwę przedmiotu, a kilka różnych wyrazów łączących się z tym samym ideogramem może stanowić epitety tego przedmiotu. Wierzył, że wraz z postępem badań ideogramy pomogą odpowiedzieć na pytanie, czy wyraz zidentyfikowany się potwierdza. Za Alice Kober zwrócił także uwagę na to, że wynik dodawania szeregu przedmiotów zawsze poprzedza jakiś wyraz na dole tabliczki.

### 3. Metoda statystyczna

Dążąc do rozpoznania determinatywów (znaków klasyfikacyjnych, nieprzeznaczonych do wymawiania), Ventris i jednocześnie Bennett i Ktistopoulos praco-

---

<sup>14</sup> J. Chadwick, *op. cit.*, s. 54.

wali nad sporządzeniem tabel statystycznych, które ukazują frekwencję każdego znaku na tabliczkach oraz częstotliwość jego występowania w nagłosie, wygłosie i innych pozycjach w grupie znaków. Z tabel wynikało, że na początku wyrazu na ogół występują te same trzy znaki, ale wszystkie trzy mogą też występować wewnątrz wyrazu: prawdopodobnie więc nie są to determinatywy.

#### 4. Metoda kryptograficzna

Na tym etapie pracy Ventris używał już technik kryptograficznych (czy raczej kryptoanalitycznych) stosowanych do deszyfracji kodów podczas II wojny światowej. Jak pisze Chadwick, „podstawowa zasada kryptograficzna polega na analizowaniu i indeksowaniu zaszyfrowanych tekstów w celu ujawnienia ich struktury i regularnie występujących cech”<sup>15</sup>. Jeżeli dysponujemy pewną liczbą przykładów, to może się okazać, że jakaś grupa znaków w zaszyfrowanym tekście pełni funkcję spójnika.

Znając okoliczności, w jakich informacja zastała wysłana — wyjaśnia Chadwick — można dokonywać dalszych utożsamień i stopniowo uzyskać tyle danych, ile potrzeba, aby poznać znaczenie większości zaszyfrowanych wyrazów. Metodę tę można zastosować przy badaniu nieznanego języków; pozwala ona ustalić znaczenie grup znaków bez znajomości ich wymowy<sup>16</sup>.

Dokładne indeksowanie grup znaków pozwala stwierdzić powtarzalność jednakowych grup oraz wykryć grupy podobne, a różniące się jedynie szczegółami.

Ventris przeprowadził analizę cech pisma sylabicznego (każdego pisma sylabicznego), z której wynikało, że zawiera ono tylko znaki dla czystych samogłosek i spółgłosek, po których następują samogłoski. Znak samogłoskowy znajduje się w środku wyrazu tylko wtedy, gdy następuje bezpośrednio po innej samogłosce. W środku wyrazu występuje spółgłoska, która poprzedza większość samogłosek, więc pojawia się tutaj znak złożony oznaczający spółgłoskę i samogłoskę. Z kolei wyraz na samogłoskę musi rozpoczynać się od znaku samogłoskowego. Czyste samogłoski rzadko występują w środku wyrazu, ale często na początku wyrazu. Następnie analiza użycia znaków w piśmie linearnym B wskazała Ventrisowi, że wszystkie trzy znaki, wytypowane wcześniej na podstawie tabel, to samogłoski.

Z kolei na tabliczce, na której prawdopodobnie widniał spis ilości jakiejś substancji, Ventris rozpoznał powtarzający się w wygłosie wyrazu znak. Zinterpretował go jako spójnik typu łacińskiego „-que”, przyrastający do właściwego wyrazu. Na tej samej zasadzie wytypował prawdopodobne przedrostki. Następnie zauważył, że niektóre wyrazy pisane są dwoma sposobami, co utrudniało ustalenie ich tożsamości. Niekiedy skryba wycierał znak i zastępował go innym, ale na linii

<sup>15</sup> *Ibidem*, s. 48.

<sup>16</sup> *Ibidem*.

zawsze pozostają ślady pierwotnego znaku. Ventris doszedł do wniosku, że pomiędzy znakiem pierwotnie wybranym a jego zastępnikiem może istnieć jakiś związek. Wykorzystywał zatem każdą możliwość wykrycia relacji systemowych pomiędzy znakami pisma.

## 5. Metoda kombinatoryczna (zastosowana powtórnie)

Ventris, naśladując postępowanie Alice Kober, lecz sprawniej posługując się różnymi metodami i dysponując szerszym materiałem, mógł dokładniej zbadać wykryte przez nią zjawisko fleksji. Chodziło przede wszystkim o deklinację rzeczowników, ponieważ — jak się potem okazało — w spisach na tabliczkach występują prawie wyłącznie rzeczowniki. Największe zróżnicowanie znaków Ventris stwierdził w prawdopodobnych końcówkach wyrazów. Najpierw dokładnie rozdzielił wyrazy, które tworzyły odmienne formy przez dodanie różnych, ale powtarzających się regularnie znaków i wysunął przypuszczenie, jakie to mogą być przypadki. Następnie zbadał wyrazy wytypowane jako imiona własne, które przy zmieniającym się sąsiedztwie wyrazów przybierają różne formy, czyli prawdopodobnie odmieniają się przez przypadki. Sprawdził też, że po odcięciu prawdopodobnych końcówek okrojone części wyrazów nigdy nie pojawiły się samodzielnie na żadnej tabliczce.

## 6. Metoda porównawcza

Ventris przypuszczał, że może to być fleksja podobna do łacińskiej: *dominus*, *domin-i*, *domin-o*, itd. (spółgłoska „n” jako część tematu pozostaje bez zmiany, a zmieniają się samogłoski). Przy założeniu, że pismo linearne B jest pismem sylabicznym, Ventris zrozumiał, że w ostatniej sylabie wyrazu, która się zmienia, spółgłoska pozostaje bez zmiany, a zmienia się samogłoska. To z kolei umożliwiło mu odkrycie serii sylabicznych, czyli znaków sylabicznych, które zawierają tę samą spółgłoskę występującą w połączeniu z różnymi samogłoskami.

## 7. Metoda kombinatoryczna (zastosowana po raz trzeci)

Ventris wyłonił więc 159 wyrazów z tabliczek z Pylos, które zawierały zróżnicowane końcówki fleksyjne, i wzbogacając ten materiał o wykazy z tabliczek z Knossos, ustalił grupę znaków końcowych: wypisywał po dwa zakończenia wyrazów w jednym wierszu, tworząc kolumnę, i porównywał je. Tą metodą odkrył ogniwa między znakami zawierającymi tę samą spółgłoskę, ale różne samogłoski, a następnie analizował ogniwa powtarzające się kilkakrotnie w różnych wyrazach. Nie poprzestając na tym, zestawił wyrazy w dwóch kolumnach według rodzajów: męskiego i żeńskiego, gdyż widząc ten sam wyraz z różnymi ideogra-

mami — oznaczającymi mężczyzn i kobiety — podejrzewał, że niektóre różnice fleksyjne wynikają ze zmiany rodzaju, a nie przypadku.

## 8. Metoda porównawcza (zastosowana powtórnie)

Przez porównanie z fleksją łacińską doszedł do wniosku, że w każdej z dwóch wyróżnionych kolumn znajdują się wyrazy zawierające tę samą samogłoskę, ale różne spółgłoski. Ponieważ w tym wypadku nie zmieniają się samogłoski, lecz spółgłoski, Ventris uzyskał kolejne ogniwa mogące łączyć znaki z tą samą samogłoską.

## 9. Metoda kombinatoryczna (zastosowana po raz czwarty)

Następnym dokonaniem Ventrisa było sporządzenie tabel otrzymanych ogniów. Dążąc do wykrycia powiązań pomiędzy znakami zawierającymi tę samą samogłoskę, badacz uporządkował znaki w kolumnach według funkcji przyrostka: według rodzaju męskiego, żeńskiego, według przypadku i form pochodnych. Dalej zaś, krzyżując dwa rodzaje tabel ogniów, uzyskał klasyczny sylabariusz, który nazwał siatką wartości sylabicznych, gdzie linie poziome odpowiadają początkowej spółgłosce sylaby otwartej, a linie pionowe samogłosce, która następuje po spółgłosce.

## 10. Metoda kryptograficzna (zastosowana powtórnie)

Otrzymana siatka sylabiczna była jedynie siatką eksperymentalną sprzed odczytania wartości znaków, gdyż Ventris poszedł o krok dalej: metodą kryptograficzną próbował uzyskać system. Usilnie dążył do stworzenia takiej siatki, która będzie podstawą prawdziwej tabeli wartości fonetycznych, aby potem dopasować do niej system spółgłosek i samogłosek. W tym celu powiązał ze sobą różne rodzaje odkrytych ogniów, tak aby zmniejszyć liczbę kolumn samogłoskowych do pięciu, a spółgłoskowych do piętnastu. Uzyskał zawierającą jeszcze błędy siatkę, którą nazwał „Ustalenie stosunku pomiędzy spółgłoskami a samogłoskami na podstawie materiału fleksyjnego z Pylos” (Ateny, 28 IX 1951). Poprawiając siatkę w listopadzie 1951 roku, badacz odkrył, że wyrazy zakończone w mianowniku na znak nr 10 deklinują się podobnie, a znaki poprzedzające końcówki tej deklinacji mają ograniczony zakres występowania. Ventris wytłumaczył to zjawisko tym, że zakończenie wyrazu poprzedza zawsze ta sama samogłoska. W ten sposób ustalił kolejny szereg znaków o różnych spółgłoskach i tej samej samogłosce. Na tej podstawie badacz poprawił siatkę sylabiczną i przegrupował spółgłoski, by nareszcie właściwie rozdzielić pięć samogłosek i piętnaście spółgłosek. W przegrupowaniu tym tylko jeden znak, nr 55, Ventris umieścił nieprawidłowo.

### 11. Metoda porównawcza (zastosowana po raz trzeci)

Następnie Ventris zajął się poszukiwaniem podobnego przyrostka w wyrazach zapożyczonych przez język grecki ze źródła przedgreckiego. Poszedł jednak fałszywym tropem i przez wiele miesięcy daremnie szukał odpowiedników wśród przyrostków etruskich. W pewnej chwili odkrył, że to grecka końcówka rodzaju męskiego „-eus” (niezależnie od tego, czy język grecki jest powiązany z językiem minojskim, czy nie) stanowi odpowiednik funkcji, której istnienie stwierdził w znaku nr 10. Chadwick uważa ten etap za przełomowy w odcyfrowywaniu pisma przez Ventrisa, pisząc: „W tym momencie Ventris uchwycił, chociaż nie zdawał sobie z tego sprawy, istotę rzeczy. Ale miał przed sobą jeszcze długą drogę”<sup>17</sup>. W lutym 1952 roku badacz przygotował nową siatkę, w której niestety poprawniejsze było wykrycie relacji między znakami niż ich identyfikacje.

### 12. Metoda dedukcji treści (zastosowana powtórnie)

Od 1 VI 1952 roku Ventris podejrzewał już, że ma do czynienia z językiem greckim i zaczął badać grupę wyrazów, w której występują „trojaczki Alice Kober” (zob. tabela 1). Doszedł do wniosku, że to nazwy miejscowości, gdyż nie były imionami osób, a występowały na rozmaitych spisach towarów i często powtarzały się w niezmienionej kolejności. Dłuższe formy zawierające te znaki mogły być przymiotnikami od nazw miast.

### 13. Metoda porównawcza (zastosowana po raz czwarty)

Ten materiał w zestawieniu z danymi uzyskanymi ze znanych języków pozwolił Ventrisowi odgadnąć wartość fonetyczną pewnych znaków. Na przykład w znanych językach na początku wyrazu najczęściej występuje „a”, więc Ventris zidentyfikował znak nr 08 jako „a”, gdyż często występował w nagłosie. Z kolei za pomocą sylabariusza cypryjskiego Ventris zidentyfikował spółgłoskę „n” i samogłoskę „i”.

### 14. Metoda podstawiania znaków

Następnie Ventris podstawiał pod wytypowane grupy znaków na tabliczkach wyraz „Amnisso” (nazwa portu leżącego niedaleko Knossos, wspomnianego przez Homera), zakładając, że tabliczki z Knossos muszą zawierać nazwy geograficzne z okolic. Wspomniane „a” było pierwszą literą nazwy „Amnisso”. Ventris rozpiisał na sylaby przybliżoną formę (po każdej spółgłosce musi następować samogłoska): a-mi-ni-so. Badacz miał dwie sylaby prawdopodobne, czyli „a-...-ni-...” i odnalazł

<sup>17</sup> *Ibidem*, s. 68.

jeden jedyny wyraz na tabliczkach, który zawierał te znaki i występował w czterech formach (w formie prostej, w dwóch formach przymiotnikowych i w formie miejscownika). Wykrycie sylaby „-so” było kluczowe, bo znaczyło, że wszystkie nazwy zakończone na znak nr 12 muszą być nazwami miejscowości zakończonymi na „-sos” lub „-ssos”. Z kolei nazwę z serią sylabiczną „-o-no-so” Ventris odczytał jako „ko-no-so”, czyli prawdopodobną pisownię „Knossos”.

Podobnie odcyfrował wyraz „ko-ri-ja-to-no”, przypominający grecki wyraz „korianon” lub „koliadron”. Następnie analizował przymiotnikowe formy nazw miejscowości: „a-mi-ni-si-jo” (rodzaj męski) i „a-mi-ni-si-ja” (rodzaj żeński), dostrzegając, że formy te odpowiadają greckim formom: męskiej „Amnisios” i żeńskiej „Amnisia”. W formie, która dla Ventrisa była prawdopodobnie dopełniaczem, pojawiała się końcówka „-jo-jo” — tak jak w archaicznych dopełniaczach greckich zakończonych na „-(i)-oio”.

Kolejne kluczowe wyrazy wytypowane z tabliczek to „chłopcy” (70–42) i „dziewczęta” (70–54). Wiedząc, że w grece pośród wyrazów oznaczających chłopca jest tylko jeden zaczynający się od „ko” (koros), odpowiadający początkowi wyrazu oznaczającego dziewczynę (kore), Ventris, posługując się sylabariuszem cypryjskim, zinterpretował znak nr 70 jako sylabę „ko-” i podstawiał ją do wybranego wyrazu.

## 15. Metoda językoznawcza

Wyraz „koros” miał pierwotną formę „korwos” (w dialekcie arkadyjskim zachowała się żeńska forma „korwa”). Badacz odczytał sylabę „wo” i „wa”, zakładając, że wyrazy te zostały zapisane skrótowo: „ko(r)-wo(s)”, „ko(r)-wa” i w liczbie mnogiej: „ko(r)-wo(i)”, „ko(r)-wa(i)”. W ten sposób Ventris wykrył deklinację: -e-, -ewo-, -ewe-, przypominającą deklinację grecką na „-eus”, z archaicznym dopełniaczem „-ewos”.

## 16. Metoda kombinatoryczna (zastosowana po raz piąty)

Następne znaki Ventris identyfikował metodą kombinatoryczną: po odczytaniu grupy wyrazów zawierających jeden znak niezrozumiały sprawdzał wartość tego znaku w innych wyrazach. W ten sposób wykrył wyrazy: *poimen* (pasterz), *kerameus* (garncarz), *khalkeus* (brązownik) i *khrusoworgos* (złotnik). Badacza niepokoiło, że wszystko wskazuje na język grecki i w *Notatkach* nawet ostrzegał uczonych przed wejściem w ślepy zaułek, gdyż, nie uwzględniając zmian, jakie zaszły w archaicznej grece, pewne cechy języka inskrypcji mykeńskich uważał za niezgodne z systemem greckiego. Mimo to „szedł dalej tą samą drogą i stwierdził, ku swemu zdziwieniu, że rozwiązanie greckie jest nieuniknione”<sup>18</sup>.

<sup>18</sup> *Ibidem*, s. 74.

Na tym etapie, w 1952 roku, Ventris wygłosił prelekcję na ten temat przez BBC. Wysłuchał jej językoznawca i filolog klasyczny z Cambridge John Chadwick, który sprawdziwszy wiele wyrazów metodą Ventrisa, nawiązał z nim korespondencję i wkrótce zdecydował się zostać jego współpracownikiem. Chadwick wykrył wartość znaku „nu” dla znaku nr 55, podstawiając imię boga Enualios.

## 17. Metoda leksykograficzna

Ventris sporządził wykaz wyrazów, dla których można znaleźć odpowiedniki greckie, zawierający aż 53 wyrazy wraz z imionami własnymi (*Próbný słowniczek*), później poszerzony przy współudziale Chadwicka. Na tym słowniku oparł się przy pierwszej próbie odczytania zdania z tabliczki: „W Pylos: niewolnice kapłanki z powodu poświęconego złota: 14 kobiet”.

W 1953 roku Ventris i Chadwick mogli już opublikować pierwszy artykuł o odcyfrowanym piśmie linearnym w „Journal of Hellenic Studies”, pt. *Świadeictwa dialektu greckiego w archiwach mykeńskich*. Badacze nazwali pismo mykeńskim, nie minojskim, gdyż ich udziałem stała się wiedza, że w okresie późnominojskim Knossos stanowiło część świata mykeńskiego. W tym samym roku Carl William Blegen, archeolog amerykański, posługując się próbną siatką Ventrisa, samodzielnie odczytał tabliczkę znalezioną w Pylos: otrzymał mający sens tekst o trójnogach i naczyniach, idealnie odpowiadający ideogramom. To wydarzenie potwierdziło odkrycie Ventrisa. W sierpniu 1954 roku na Międzynarodowym Kongresie Filologów Klasycznych w Kopenhadze Michael Ventris wygłosił swój najsłynniejszy wykład, podczas którego sala rozbrzmiewała zasłużonymi oklaskami.

Odcyfrowanie pisma linearnego B przyniosło jednak wiele rozczarowania tym badaczom, którzy pragnęli poznać dzieje i kulturę literacką tzw. Minojczyków, a musieli pogodzić się z faktem, że teksty zawierają spisy, prawdopodobnie wykazy danin i podatków. Nadto nie udało się jednoznacznie odczytać wielu dziwnych, wieloznacznych terminów, które nazwano „widmowymi formami”, a w odniesieniu do nazw zawodów „widmowymi zawodami”. Najciekawsze jest jednak, że część świata naukowego podważyła sukces Ventrisa, kwestionując odczytania tabliczek — między innymi William Charles Brice, M. Sinclair, F. Hood (kierownik wykopalisk w Knossos), Johannes Sundwall, Ernst Grumach, Hermann Bengtson, Helmut Berve, Emil Kunze. Część z nastawionych sceptycznie badaczy uważała, że językiem zapisanym w piśmie linearnym B jest istotnie archaiczna greka, ale miała wątpliwości co do samego odczytania inskrypcji przez Ventrisa, natomiast część kwestionowała nawet to, uparcie trwając przy starej tezie Artura Evansa. Wunderlich podsumowuje, że

niezależnie od wielkich osiągnięć, jakie przypadły w udziale wszystkim językoznawcom zaangażowanym w dzieło odczytania pisma linearnego B, fakt ten nie okazał się ani tak płodny informacyjnie, ani nawet tak przekonujący, jak wielu ludzi oczekiwało. Ale nie jest to powód do dyskwalifi-

kowania całej żmudnej roboty translatorskiej jako niezadowolającej, ani do uznawania za porażkę przedsięwzięcia z rozszyfrowywaniem pisma<sup>19</sup>.

Szczęśliwie byli również badacze zdolni w pełni docenić pracę Michaela Ventrisa i zrozumieć jej doniosłe znaczenie nie tylko w dziedzinie paleografii, lecz także w dziejach metodyki odkryć naukowych, badacze nastawieni tak entuzjastycznie, jak profesor Ernst Sittig, który pod wpływem argumentacji Ventrisa wyrzekł się swojej teorii i w maju 1953 roku napisał doń znamienne słowa: „Potwarzam, że nigdy jeszcze nie spotkałem dowodów równie interesujących z punktu widzenia kryptografii i tak fascynujących. Jeśli ma Pan rację, to metody archeologii, etnografii, historii i filologii ostatnich pięćdziesięciu lat sprowadzają się *ad absurdum*”, a tydzień później: „Jestem Panu niezwykle wdzięczny za przesłanie mi wiadomości o nowym napisie, dzięki czemu wszystkie wątpliwości należy odrzucić i uznać Pana założenie za całkowicie zweryfikowane”<sup>20</sup>. Potwierdzają się tutaj badania psychologów społecznych pokazujące, że choć w sytuacjach zagrożenia efektywniejsza jest komunikacja jednokierunkowa, czyli autokratyczna, to w sytuacjach twórczych lepsze wyniki daje komunikacja wielokierunkowa i wszelkie demokratyczne formy komunikowania się. Ida Kurcz dodaje: „One też dostarczają więcej satysfakcji jej [komunikacji] uczestnikom”<sup>21</sup>. Historia odcyfrowania pisma linearnego B uczy, że przestrzeń komunikacji naukowej powinna być wolna od autokratycznych form komunikowania, utrudniających rozwój badań i osłabiających dynamikę odkryć.

## Bibliografia

- Chadwick J., *Odczytanie pisma linearnego B*, przeł. J. Niećko, Warszawa 1964.  
Jurewicz O., *Gramatyka historyczna języka greckiego*, Warszawa 1999.  
Krokiewicz A., *Egejskie pismo linearne B*, „Meander” 10, 1955, s. 279–290.  
Kurcz I., *Psychologia języka i komunikacji*, t. 2, Warszawa 2005.  
Press L., *Życie codzienne na Krecie w państwie króla Minosa*, Warszawa 1972.  
Safarewicz J., *Odcyfrowanie tekstów greckich w piśmie linearnym B*, „Meander” 10, 1955, s. 135–147.  
Safarewicz J., *Uwagi o języku tekstów greckich z XIV i XIII w. p.n.e.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1956, nr 9, Filologia, z. 2, s. 73–93.  
Safarewicz J., *Wartość tekstów mykeńskich dla historii języka greckiego*, „Eos” 69, 1981, s. 119–125.  
Wunderlich H.G., *Tajemnica Krety. Dokąd byk porwał Kretę, czyli o korzeniach kultury europejskiej*, przeł. I. Kania, Kraków 2003.

<sup>19</sup> H.G. Wunderlich, *op. cit.*, s. 90.

<sup>20</sup> J. Chadwick, *op. cit.*, s. 96.

<sup>21</sup> I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, t. 2, Warszawa 2005, s. 160.